

ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИ УСТИДАН ЖАМОАТЧИЛИК, ПАРЛАМЕНТ ВА ДЕПУТАТЛИК НАЗОРАТИНИНГ САМАРАЛИ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Мустофақулов Бобур Асрор ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти кафедраси
ўқитувчиси, капитан

Турғунпўлатов Авазбек Акрамжон ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси кундузги
таълим Хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти
ихтисослиги бўйича таълим олаётган 2-ўқув курси 209-
ўқув гуруҳи курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14938582>

ARTICLE INFO

Received: 17th February 2025

Accepted: 18th February 2025

Published: 27th February 2025

KEYWORDS

Хуқуқбузарликлар
профилактикаси, профилактика
инспекторлари, жамоатчилик,
парламент ва депутатлик
назорати.

ABSTRACT

*Ушбу мақолада хуқуқбузарликлар
профилактикаси фаолияти устидан
жамоатчилик, парламент ва депутатлик
назоратининг самарали механизмлари,
профилактика инспекторларини парламент
жамоатчилик ва депутатлик назоратини
амалга ошириш йўллари, халқаро тажриба,
муаммо ва камчиликлар ҳамда уларнинг
ечимлари юзасидан фикр ва мулоҳазалар
ёритилган.*

Мустақиллик йиларида хуқуқбузарликлар профилактикаси нафақат ички ишлар органлари фаолиятининг, қолаверса мамлакатимизда хуқуқ-тартибот ва қонун устуворлигини таъминлашнинг асосий йўналишларидан бирига айланди. Ўтган йиллар давомида ушбу соҳада амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар натижасида хуқуқбузарликлар профилактикаси ўзининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларига эга бўлганлиги билан бирга, инсонпарварлиги кенг қамровлиги, комплекс хусусиятга эгалиги, самарадорлиги, шунингдек ошкоралик, кенг жамоатчиликнинг иштироки, халқ оммасининг фикрига таяниш тамойилларига асосланиши натижасида аҳамияти ортиб борди. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсади фуқароларни, кенг жамоатчиликни асосий ғоялари, мақсад ва йўналишлари билан Ўзбекистоннинг тараққиёт йўлининг маъно ва мазмуни, миллий-маданий негизлари, хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларда ишонч уйғотиш, уларни адолатли, демократик фуқаролик жамияти қурилиши мақсадларини амалга оширишга уюштиришда маънавий-руҳий рағбатлантиришда намоён бўлади.

Президентимиз мамлакатимиз мустақиллигининг ўттиз икки йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида *“Бизга, биринчи навбатда, кучли фуқаролик жамияти зарур, чунки ҳар қадай ислохот ҳар биримизнинг юрагимиздан, онгимиздан бошланиши лозим. Адолатли қонунлар бўйича виждонан яшашга тайёр бўлишимиз, мамлакат*

келажаги учун бир ёқадан бош чиқариб олға қадам босмоғимиз керак”¹, дея таъкидлаган эди.

Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонунининг 15-моддаси ички ишлар органларининг таянч пунктлари мақоми белгиланган ҳамда қуйидаги таърифи келтирилган “Ички ишлар органларининг таянч пунктлари туманлар ва шаҳарлар ички ишлар бошқармаларининг (бўлимларининг) ички ишлар органларининг жамоатчилик билан ҳамкорлигини таъминлаш мақсадида ташкил этиладиган ҳамда қишлоқларда, овулларда ва шаҳарларнинг маҳаллаларида жамоат тартиби сақланишини, фуқаролар хавфсизлигини, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини, жиноятчиликка қарши курашишни бевосита таъминлайдиган асосий қуйи бўғинидир”².

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 4 мартдаги 47-сонли қарори фуқаролар йиғинининг «Маҳалла посбони» жамоатчилик тузилмаси фаолиятини янада такомиллаштиришга хизмат қилди. Мазкур қарор билан «Фуқаролар йиғинининг «Маҳалла посбони» жамоатчилик тузилмаси тўғрисида»ги Низомнинг янги таҳрири тасдиқланди ва ушбу қарор асосида бугунги кунда улар профилактика хизматлари билан ҳамкорликда жамоатчилик тузилмаси аъзолигига жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олишга доир профилактика тадбирларда ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасида иштирок этишиши ташкил этилган³.

Хусусан, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг объекти - кенг жамоатчиликдир ва бунда алоҳида шахслар танлаб олинмайди. Масалан, маҳалла аҳолиси, меҳнат жамоалари (корхона, муассаса, ташкилотлар ходимлари), вояга етмаганлар жамоаси (мактаб, коллеж ва академик лицейлар), ёшлар жамоаси ва бошқалар. Бунда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси барчага бир ҳил равишда етказиб берилади ва таъсир доираси кенгроқлиги билан ажралиб туради. Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг қуйидаги асосий иккита йўналиши мавжуд: Биринчидан, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва унга имкон берган шароитларни аниқлашга қаратилган усуллар ташкил қилади. Ушбу усулларнинг хусусияти шундаки, улар бевосита профилактик самара бермайди (ва бериши ҳам керак эмас). Шунга қарамай, ушбу усулларнинг ҳуқуқбузарликларни олдини олиш фаолиятининг пировард мақсадларига эришишдаги ўрни ва аҳамиятини қадрламаслик хато бўлади. Чунки бу жараёнда ҳудуддаги ёки маълум бир гуруҳлар ўртасидаги муаммолар, низолар ва ҳуқуқбузарликларнинг умумий кўриниши таҳлил этилади. Иккинчидан, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва унга имкон берган шароитларни бартараф этишга бевосита қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш киради, масалан учрашув, маъруза, тарғибот-ташвиқлот ва шу каби чора-тадбирлар амалга оширилади. Профилактика инспекторининг ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг бошқа турларидан фарқига эътибор қаратиш лозим. Масалан, бошқа профилактиканинг бошқа турлари чора-тадбирлари аниқ бир ҳуқуқбузарликларни бартараф этишга қаратилган бўлса, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси чора-тадбирлари кўп мақсадли хусусиятга эга бўлади, масалан фуқароларнинг маънавий-ҳуқуқий тарбиясини шакллантириш, уларни қонун

¹ Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимиз мустақиллигининг ўттиз икки йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқидан.

² Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонунининг 15-моддаси <https://lex.uz/docs/3027843?ONDATE=02.09.2022>.

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 4 мартдаги 47-сонли қарори. <https://lex.uz/docs/2349284>.

ва қонун ости ҳужжатларига риоя қилиш борасидаги тушунчаларини ошириш ҳамда уларнинг фаоллигини ошириш орқали келгусидаги ижтимоий муҳим натижаларга эришиш мўлжалланади⁴.

Жамоатчилик фикридан фойдаланиш – жамоатчилик фикридан фойдаланиш расмий равишда профилактика таъсирига тушувчи шахс меҳнат қилаётган меҳнат жамоасида ёки яшаш жойидаги маҳаллада бўлиб ўтадиган йиғилишларда унинг ҳулқ-атворини муҳокама этиш, деворий рўзнома ёки оммавий ахборот воситалари орқали муҳокама қилиш орқали амалга оширилади. Жамоатчилик фикридан норасмий равишда фойдаланганда, яъни профилактика қилинаётган шахс меҳнат қилаётган жамодошлари, қариндош уруғлари, яқинларининг фикри янада самаралироқ бўлиши мумкин. Таъкидлаш лозимки, якка тартибдаги профилактикада жамоатчилик фикридан фойдаланиш “қонунчиликнинг ижтимоий воқелик талабларига жавоб бериши ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади ҳамда муайян амалий аҳамият касб этади”

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сонли Фармонида бугунги кунда юзага келаётган хавф-хатар ва таҳдидлар, аввало, халқаро терроризм, диний экстремизм, ноқонуний миграция, одам савдосининг кучайиб бориши ички ишлар органлари олдида ўз вақтида уларнинг олдини олиш ва барҳам бериш бўйича янги вазифалар қўйиши кўрсатиб ўтилди ва мавжуд муамм ва камчиликлар келтириб, уларнинг бартараф этиш йўналишлари белгиланди, жумладан, ички ишлар органлари мансабдор шахсларининг аҳоли олдида ҳисобот бериб боришининг таъсирчан тизими, уларнинг фаолияти устидан жамоатчилик, парламент ва депутатлик назоратининг самарали механизмлари жорий этилмаган, бу эса ходимларнинг зиммасига юклатилган вазифаларни самарали бажариши учун масъулиятини ошириш имконини бермаётганлиги кўрсатилиб, бу камчиликни бартараф этиш учун ички ишлар органлари мансабдор шахсларининг аҳоли олдида мунтазам ҳисобот бериб бориши тизимини, қилинган ишларга баҳо беришнинг аниқ мезонларини, шунингдек уларнинг фаолиятида қонунийликни таъминлаш бўйича жамоатчилик, парламент ва депутатлик назоратининг самарали механизмларини жорий этиш белгиланди⁵.

Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 апрелдаги 2896-сонли Қарорида профилактика инспекторларининг зиммаларига юклатилган мажбуриятларнинг талаб даражасида бажарилиши учун шахсий жавобгарлигини кучайтириш, шу жумладан ўзларининг фаолияти ҳақида жамоатчилик олдида тизимли равишда ҳисобот беришларини йўлга қўйиш, уларнинг аҳолини ташвишга солаётган муаммоларга юзаки муносабатда бўлиш ҳолатларига чек қўйиш вазифаси қатъий белгиланди. Мазкур қарор асосида 2017 йилнинг 1 октябридан профилактика инспекторлари ўз лавозимида тегишли фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари вакиллари иштирокида бўлиб ўтадиган муҳокамалар натижаларига кўра қабул қилинадиган халқ депутатлари туман

⁴ Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сонли Фармони.

(шаҳар) Кенгашининг қарори билан тасдиқланиши ҳамда фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ҳар ойда профилактика инспекторларининг ҳисобот бериб боришлари жорий этилди.

Юртимиз тараққиётнинг энг муҳим устувор йўналишларидан бири сифатида кучли фуқаролик жамиятини ривожлантириш ҳамда “Янги Ўзбекистон – ижтимоий давлат” ғояси йўлидан дадил бормоқда. Мазкур ғояни амалга оширишда жамоатчилик назоратининг ўрни беқиёсдир. Хўш, жамоатчилик назоратининг мақсади нима? Ушбу соҳадаги хориж тажрибасини биламизми?

Жамоатчилик назорати бу халқнинг сиёсий ҳокимият устидан том маънодаги назорати ҳисобланади. **Халқ назорати қанча кучли бўлса, жамият муаммоларига ҳам тез ечим топилади.** Яъни жамоатчилик назорати жамият ҳаётидаги энг долзарб муаммоларни, халқни ўйлантираётган, ташвишга солаётган камчиликларни ҳал этишда, давлат ҳокимияти органларининг самарали фаолият юритишини таъминлашда муҳим роль уйнайди.

Янгиланаётган Ўзбекистонда амалга оширилаётган шаффофликка асосланган янги ислохотлар самараси туфайли жамиятимизда жамоатчилик назоратининг таъсир доираси ҳам сезиларли равишда кучаймоқда. “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонун, “Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Жамоатчилик палатасини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони, шуингдек, Вазирлар Маҳкамасининг “Фуқаролар йиғинининг “Маҳалла посбони” жамоатчилик тузилмаси фаолиятини тубдан такомиллаштириш ҳақида”ги ҳамда “Ички ишлар органлари профилактика (катта) инспекторларининг жамоат тартибини сақлаш бўйича ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорлари давлат ва жамият бошқарувида жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг таъсирчан ва амалий механизмларини жорий этишга қаратилгани билан аҳамиятлидир. Бундан кўзланган **мақсад фуқаро – жамоат ташкилотлари – давлат бирлигини мустаҳкамлаш** орқали **халқнинг ҳокимиятдан, ҳокимиятнинг халқдан узоқлашишининг олдини олишдир.**

Ўзбекистонда амалга оширилаётган прагматик сиёсат, очиқ-ошқора ва шаффофликка асосланган янги босқичдаги ислохотлар самараси ўлароқ, бугун жамоатчилик назоратининг ҳам таъсир доираси сезиларли равишда ортди. Жумладан, халқ манфаатларини кўзлаб қабул қилинаётган қонунлар, фармонлар, қарорлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, энг аввало, умумхалқ муҳокамасидан ва жамоатчилик экспертизасидан ўтказилаётгани, ОАВ ва ижтимоий тармоқларда давлат органлари ва уларнинг раҳбар-мутасаддилари ишига муносабатлар билдирилаётгани натижасида кўплаб камчилик ва муаммолар, қонунбузилиш ҳолатларига чек қўйилмоқда.

Бу борада АҚШ тажрибасига бироз тўхталсак. Масалан, АҚШда жамоатчилик назорати ғояси узоқ тарихга эга. АҚШнинг 4-Президенти Жеймс Медисоннинг “Federalist” газетасида чоп этилган фикрига кўра: “Республикачи”ларнинг озодлик руҳияти, шубҳасиз, нафақат бутун ҳокимият халқдан чиқиши, балки халқ ишонч билдирган ҳокимиятлар ҳам халққа боғлиқ бўлиб қолиши керак...”. Бугунги кунга қадар бу ғоялар, яъни ҳокимият органларининг халққа ҳисобот бериши АҚШда сиёсий анъана сифатида қабул қилинган ҳамда бу борада ўзига хос бой тажриба тўпланган.

АҚШда жамоатчилик назорати икки йўл билан амалга оширилади. Биринчиси – фуқароларнинг хоҳиш-истакларини тўғридан-тўғри ифодалаш бўлса, иккинчиси – халқ томонидан сайланган вакиллар амалга оширади. Эътиборли жиҳати шундаки, иккала

назорат усулининг бир-биридан устуворлиги ҳақида гапириш ўринсиз, улар биргаликда бир мақсадга хизмат қилади. Масалан, тўғридан-тўғри жамоатчилик назорати фуқароларнинг ҳокимият фаолияти тўғрисида тўлиқ маълумот олишлари, журналистик текширувлар, фуқаролар йиғилишлари, жамоат тингловлари орқали жамият ишларини бошқаришда фуқароларнинг иштирокини кенгайтириш, қонун лойиҳаларини жамоатчилик экспертизаси ва ҳоказо усуллар ёрдамида амалга оширилса, иккинчи вакиллик усулида парламент назорати, ҳуқуқий қонун чиқарувчи, маҳаллий ҳокимият вакиллик органининг назорати орқали амалга оширилади.

Хулоса қиладиган бўлсак, жамоатчилик назоратининг мавжудлиги сиёсий ҳокимиятнинг том маънода халқ қўлида бўлишининг кўрсаткичи ҳисобланади. Дарҳақиқат, янги Ўзбекистон ҳаётига доир ҳар бир қарор халқ билан маслаҳатлашиб, бевосита мулоқот асосида қабул қилинмоқда. Ҳозир “Халқ давлат идораларига эмас, балки давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” деган ғоя натижалари фаолиятимиз мезонига айланмоқда. Профилактика инспекторларининг фаолияти устидан жамоатчилик, парламент ва депутатлик назоратининг ўрнатилиши уларнинг самарали ишлашига хизмат қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимиз мустақиллигининг ўттиз икки йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқидан.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонунининг 15-моддаси <https://lex.uz/docs/3027843?ONDATE=02.09.2022>.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 4 мартдаги 47-сонли қарори. <https://lex.uz/docs/2349284>.
4. Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.
5. Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сонли Фармони.
6. Бобур, Мустофақулов, Асрор Ўғли, and Ниятулло Жаҳонгир Ўғли Аҳмадқулов. "ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИ ТОМОНИДАН МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИК ТЎҒРИСИДАГИ МУРОЖААТЛАРНИ КЎРИБ ЧИҚИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ." Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies 2.2 (2024): 58-62.
Бобур, Мустофақулов, Асрор Ўғли, and Асадбек Аброр Ўғли Абдухалилов. "ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР БИЛАН ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ." Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies 2.1-2 (2024): 130-136